

ДОЛЯ ЇЇ ТОПОЛИНА...

Ліна ВЕРЕСЕНЬ

Все частіше переконуюсь, що життя — найкращий режисер, бо лише в його сценарій неможливо внести змін, якщо сповідуєш правду...

Дивлюсь у мудрі очі цієї дивовижної жінки, слухаю її спокійну, на диво послідовну і виважену розповідь — і цява вже малює (чомусь чорно-білі) кадри фільму її непростой долі, яка не дарма нарекла юну тендітну красуню бойовим іменням «Тополя»: Відкрита всім вітрам крона-душа захищає рідну землю, і, вростаючи корінням-серцем, стає з нею єдиним цілим... Отак і людина...

Народилася Лариса Сергіївна Медведчук-Томчук 20 грудня 1926 р. в мальовничому селі Підлісці, що поблизу Кременця, в родині селянина, свідомого українця Томчука Сергія Яковича. Батько був учасником боїв армії УНР, членом партії радикалів, куди рекомендував його відомий на всю Волинь демократ та просвітянин Семен Жук. Дружина С.Жука Онисія Іванівна вчителювала у Підлісцях. Подружжя часто бувало в Томчуків, спілкувалися.

Пані Леся й досі пам'ятає, як у їхній в stodолі ставили вистави, а Семен Антонович брав її на руки і йшов прослуховувати сільських аматорів. Коли поляки його засудили, а дружину вислали на Підляшшя, Лесина мати часто носила Семену Жуку передачі до в'язниці. У 1941 році, як відступали «перші совіти», Семена Антоновича по-звірячому вбили на Галичині. На Онисію Іванівну без жалю не можна було дивитися. Вона ходила вся в чорному, нікого і нічого не бачила, лише говорила: «Даремне, Сергію Яковичу, ми знехтували вашою порадою і не виїхали за кордон».

Після двох років навчання в селі у третій клас Леся пішла до Кременця в 4-ту школу, де вже вчилася її сестра Галина. Це була польська школа з викладанням польською мовою, де українцям завжди наголошували, що «ніякої України не було, нема і не буде», старалися всіх ополячити і повернути в католицьку віру. Подекуди їм те вдавалося. У 1941 році, коли вступили до Кременця німці, відкрили українську гімназію в ліцеї, але її швидко німці і закрили. Після гімназії пішла до торговельної школи, так як інших навчальних закладів не існувало, тому що німцям освічені українці були не потрібні.

Родину постійно переслідувала польська поліція. Часті обшуки, штрафи. В одну з річниць проголошення УНР в Кременці на Замковій горі хтось вивісив синьо-жовтий прапор, і того ж дня у будинку зробили обшук. Польська поліція їхньої хати ніколи не минала, бо в кімнаті висіли портрети Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, в кутку — ікона Божої Матері з написом: «Владичице України, молися за нас». Одного разу поліція довго ходив по хаті, а потім говорить: «Пане Томчук, до чого пан молиться, до тих портретів?».

У 1939 році прийшли «визволителі» зі Сходу. Все приходили агітувати батька на голову колгоспу, але він відмовлявся. Дивом не вивезли тоді до Сибіру.

В 1941 році німці відкрили в Кременці в'язницю, причому вигнали євреїв і примусили їх розкопувати свіжі ями, куди повкидали енкаведисти помордованих людей. Страшно було дивитися на понівечені трупи. Один із них лежав лицем вниз, від ший було відрізано пас шкіри шириною більше 10 сантиметрів до самої поясниці. У другого був протягнутий дріт з одного вуха в друге. Сестра бачила жінку з відрізними грудьми, по-вириваними язиком та губами. На в'язничному подвір'ї стояв крик і стогін, багато впізнавали своїх рідних та близьких. У першій камері справа, очевидно, була катівня, бо всі стіни забризкані кров'ю, а на землі лежала величезна довбня, також закривавлена...

Як розповідає пані Леся, німці стали закривати школи, відправляли молодь на каторжні роботи, розстрілювали нашу інтелігенцію. По селах почали організовуватися боївки самооборони. Одного осіннього дня були проведені масові арешти. Мали заарештувати 180 чоловік, але не всіх застали вдома. З Підлісць забрали тільки Лесиною батька, з сусідніх

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Зовсім юною вступила
У двобій із долею —
І їй доля присудила
Назватися «Тополею».
Йшли по снігу побратими —
Сліди аж до хати...
Вийшла Леся — і зойкнула:
— Що ж робити, тату?
Слово батьківське - як вирок
Із любові й болю:
- Наші душі кат чатує...
Йди до лісу, доню...
Чим лютіш вітри шмагали
Юну «Тополину»,
Тим сильніш вона вросла
Серцем в Україну.

розстрілів. Треба було поспішати. У stodолу до Томчуків завели зброю, яку вночі повстанці забрали і через поле вийшли на шлях, що вів до дороги на місто. У той день випав невеликий сніг, що видав сліди повстанців, але за ніч новий сніг їх покрит. У хаті «Крук» дав розпорядження командирам загонів. Були перерізані телефонні сполучення, біля «електрівні» за-барикадували дорогу та поставлені застави. «Крук» запевнив, що батько скоро повернеться. Так і сталося. Бог поміг, що обійшлося без жертв. Це було в лютому 1943 року. Разом з повстанцями пішли багато в'язнів і частина української поліції зі зброєю. Уже в березні на Шумщині було засновано два повстанських табори: «Крука» та «Хрона».

Над ранок Сергій Томчук з'явився вдома, але змушений був переховуватися від гестапо. Десь уже за три тижні Лесю з мамою застали в хаті гестапівці, чотири рази виводили до плоту на розстріл, але усе якось минулося.

У 1941 році сестра вступила в ОУН. Її першою зверхницею була районна організаційної сітки «Орія» (Наталка Івашенюк) з Кременця. Вона давала сестрі літературу, а Галина збирала дівчат і в лісі все перечитували. З 1942 року районною стала «Наталка» (Ольга Кустанович) із села Шпиколосі. Коли в квітні 1943 року виникла потреба організації вишколу медсестер в повстанському загоні «Крука», з батьківського благословення Леся вирушила в Антонівці. Зі Шпиколосі направили до Людвиз, а далі у супроводі повстанця-охоронця потрапила у штаб, де її нарекли «Тополею». Через тиждень привезли односельчанок Марію Чорнобай та Надію Данилюк. Слухачами вишколу були хлопці та дівчата (приблизно 40 чоловік). Користувалися лише обраним псевдо. Ніхто ні про кого не мусив знати.

Вчителями були лікар «Борщ» (Кучеренко) з Кременця, лікар-єврей з дружиною (його повстанці викрали з гетто); історію України й ідеологію викладав «Гармаш» (Гордій Загоруйко) з Куликова — освічений і відважний командир.

В УПА панувала конспірація та сувора дисципліна. Одного разу Леся стала свідком, як молодого стрільця засудили до розстрілу за те, що він мав перебувати на посту, але таємно його залишив і пішов на побачення до дівчини. Курсантам вишколу забороняли цікавитися зайвою інформацією та засвоювати лише те, що необхідне. Спочатку їм читали історію України, ідеологію, латину, фармакологію, анатомію. Вишкіл був розрахований на шість місяців, але коли розпочалися часті бої з німцями та збільшилася кількість поранених, залишили анатомію, перев'язки, накладання шин, уколи та інфекційні і внутрішні хвороби. І так вони вчилися, а сотні ходили в рейди на схід, нищили німецькі залоги, добуваючи зброю, провіант, обмундирування. Робили засідки на дорогах, зупиняли поїзди, які везли нашу молодь в Німеччину. Захищали наше населення від окупантів. Тричі повстанці нищили ляндрівців і жандармерію у селі Великі Бережці.

Між іншим, після чергового бою один німець зголосився до УПА і до кінця війни доглядав коней. На дорозі з Гради на Великі Бережці повстанці перепинили шлях німецькому загону, який повертався з грабунків по селах, і розгромили його. В цій операції брали участь уже згадуваний Михайло Ткачук та Сергій Туницький із Млинівців. Великими військовими операціями були бої повстанців з німцями 9 травня 1943 року біля села Стіжок, а пізніше — розгром радянської банди в Суразьких лісах.

Після закінчення вишколу кожен пішов за призначенням: хто на Полісся, хто в сотню, хто по сільських шпиталях. Лесю залишили в штабному шпиталі, де лежали важкопоранені. Лікарем був єврей, а медсестрою «Синичка» (Ніна Андрущенко) з Великих Дедеркал. Через деякий час шпиталь зі штабу перевели в село Велика Іловиця.

20 серпня 1943 року вранці отримали наказ терміново вантажити поранених на підводи і їхати в штаб. Тільки виїхали на гору, але не встигли виїхати між дерева, як над головами з'явився німецький літак-розвідник. А зі сторони села і поля,

скільки сягав зір, все було синім від німецьких солдат. Німці не могли нічого вдіяти з УПА силами жандармерії та місцевої адміністрації, тому зняли з фронту частину військ для розпроби з українськими партизанами.

Колона з пораненими спустилася в штаб, де ішло приготування до оборони. Частина повстанців на чолі з командирами «Енеєм», «Круком», «Кропивою» та іншими зайняли оборону, а медсестри з пораненими пішли вглиб лісу, де було близько двох тисяч стрільства. У той день німці не пішли в наступ, а «Крук», вибравши момент, біля ставу сам з кулемета знищив десятки німців. Через деякий час над лісом з'явилися літаки, почали бомбити, скидаючи в'язанки мін. Скинувши в'язанки, вони поверталися у Дубно на летовище і, завантажившись, поверталися назад. Скидали і запальні бомби, від яких горів ліс. Незважаючи на цілоденне бомбардування, жертв не було. Під час нальоту літаків партизани вибирали товсті дерева і ховалися за них від осколків.

Поранених, які не могли встати, прикривали зеленим гіллям та з'їжджали фірманками в сторону. Весь день їхали лісовою дорогою. По обидві сторони стояв старий могутній ліс. Коли літаки налетіли останній раз перед заходом сонця, «повстанський лазарет» вийшов на поле з правої сторони. Ліворуч росла молода посадка. Мабуть, німці подумали, що втікачі ховаються саме в ній, тому розгромили її повністю. А вони стояли за п'ять метрів від посадки. Вночі командири вивели всі відділи та поранених в інший ліс.

Після кількадечного перебування у цьому лісі медсестер з пораненими стали відправляти по селах. Ліси дали дві фірманки легкопоранених зі стрільцями і наказали пробиратися на села під опіку боївки. Коли почали наближатися до села Зелений Дуб на Шумщині, потрапили під мінометний обстріл. Із села виїхала фірманка, на якій виявилася Онисія Іванівна Жук, з якою після повернення до лісу перебули до ранку. Згодом дісталися до Угорська, де знаходився шпиталь з пораненими.

Приблизно через місяць шпиталь знову переїхав до села В. Іловиця, де його чекали все той же лікар-єврей і медсестра «Синичка». У кінці грудня надрайоновий

організаційної сітки «Марко» (Андрій Лобар) з В. Бережців привіз Лесю наказ відправитися лікувати пораненого командира «Кропиву» (Василя Процюка з Галичини), який був візцем відваги, вимогливості, дисциплінованості, справжнім патріотом України (застрілювався під час облоги НКВС 1944р. в селі Кордишів Шумського району). Спілкуючись із «Кропивою», крім санітарної практики, «Тополя» вивчала поведження зі зброєю, слухала його цікаві розповіді.

Через три тижні «Кропива» відправився в Бережани як член Крайового проводу ОУН, а Леся — до шпиталю у Велику Іловицю. По дорозі дівчині стало дуже зле, але змушена була доганяти шпиталь у селі Лішня. Як виявилось, вона захворіла черевним тифом. Стан здоров'я був такий, що уже не сподівалися на одужання. Коли наприкінці лютого 1944 року у краї з'явилися партизани, поранених та хворих перевели в інше місце. Так вона потрапила в село Кокорів. Криза пройшла, але дівчина лишилася зовсім безсилею.

У середині квітня Леся повернулася в Підлісці. У селі знаходилось військо під виглядом танкової частини, а в дійсності це були відділи НКВС для наведення порядку. Скрізь наклеєні відозви повстанцям, щоб ішли з лісу добровільно здаватися. Спробувала знову піти в Шумські ліси, але вже з Лішні повернула назад: там просто кишіло від радянських військ. Ішли важкі бої їх з повстанцями у Гурбенських лісах. Думала перечекати з тиждень вдома, але склалося інакше: її видав хлопець-односельчанин. Другого травня 1944 року Лесю арештували і згодом засудили за ст. 54 як неповнолітню до семи років позбавлення волі та трьох років позбавлення прав. Покарання відбувала в Чайуринській долині — «долині смерті», де люди вмирали від голоду, холоду та постійної праці, де стояли одні табори, серед яких і її табір в селищі Місикан. Після війни табір перевели в селище Сусуман, тієї ж Магаданської області.

Зазнала репресій і Лесина родина: сестру Галину 1946-го піймали у підпіллі і засудили до 10 років таборів, тоді ж засудили й батька до 10 років і відправили на уранові рудники в Дніпропетровську область, а маму у 1947-му вивезли у Сибір.

Після відбуття покарання 1950 року Ларисі Томчук заборонили повертатися на Західну Україну. І лише в 1990 році вона отримала цю можливість і переїхала до Кременця...

(За матеріалами книги Л.Томчук «З Україною в серці» та розповідей її автора).

Млинівців — Сергія Попілевича; Іллю Тернового та Бориса Ляшука не застали вдома, то замість останнього забрали його батька Василя. Арештованих з Почаєва розстріляли під Білою горою просто в кюветі, щоб їх не відбили партизани.

В'язнів Кременецької в'язниці необхідно було терміново звільнити. У той час в'язницю охороняла наша українська поліція. З нею домовилися, що вони вночі віддадуть ключі партизанам та випустять в'язнів. Та цього разу операція не вдалася...

Німці стали укріплювати в'язницю: посеред подвір'я викопали окопи, ями та завезли хлорку: готувалися до масових